

KÁDÁR JUDIT ÁGNES

EGY XVII. SZÁZADI MAGYAR-ANGOL KAPCSOLAT NYOMÁBAN

(Diószegi Bónis Mátyás és Richard Younge)

I/1. Kiindulópont: Bán Imre feltételezése

Az utóbbi években megélénkült az érdeklődés a régebbi korok magyar-angol kapcsolatai iránt. E kulturális kapcsok fontos tényezői a két nép irodalmának és máig tisztázatlan kérdéseket rejtenek magukban. Az alábbiakban két XVII. század eleji íróról szólok, akik a maguk módján mindketten a protestáns morál megóvásáért emeltek szót. Egyikük Richard Younge, a puritán kor Angliájában írta műveit, a másik a Zrínyi-korabeli magyar próza egy kevésbé ismert alakja, Diószegi Bónis Mátyás (1622 - ?). Munkásságuk lehetséges irodalmi összefüggéseire Bán Imre professzor utalt *Eszmék és stílusok* c. könyvében.¹ Szerinte *Diószegi A részegségnek gyűlölséges, utálatos és rettenetes állapotjáról ...* c. művének² feltehetőleg Richard Younge hasonló tárgyú írása volt az előzménye. Ez a mű (*The Blemish of Government, Shame of Religion Disgrace of Mankind, or a Charge drawn up against Drunkards...* London, 1655) Diószegiénél később jelent meg, viszont van Younge-nak egy másik - a szitkozódásról szóló -- műve (ennek címe: *"A Hopeful Way to Cure that Horrid Sinne of Swearing"* London, 1644)³, amely öt évvel a magyar írás előtt jelent meg. Ebben az esetben Diószeginek tudomása lehetett az utóbb említett angol műről, és ez bizonyos szempontokból hathatott is rá.

Az alábbiakban a két ismert mű összevetéséből származó következtetéseket tekintjük át.

I/2. Irodalmi kapcsolatok a XVII. század elején

A XVII. században Magyarországon a megélénkülő protestáns egyházi művelődés megkülönböztetett figyelemmel fordult a nyugat felől érkező polgári eszmeáramlatok felé. Az angol polgári forradalom megindította fejlődés híre főleg a

külföldön tanuló magyar diákok közvetítésével jutott el hazánkba. A harmincéves háború következtében hanyatló Németország után leginkább Hollandia egyetemeit látogatták a polgári és kisnemesi származású magyar diákok. Nekik köszönhető sok teológiai értekezés lefordítása magyar nyelvre, tanáraik — mint például *Amesius*, *Descartes* vagy *Coccejus* — elvei alapján. Ennek a fajta irodalomnak konkrét gyakorlati célja volt a népnevelés — a szó átfogó értelmében —, és ennek eszköze volt a vallásos agitáció. Ezen belül is az 1640–90 közötti időszakban a polgári művelődésre és irodalomra főleg a puritán hatás volt jellemző. Mint ahogy azt *Gömöri György* is megállapította, a magyar-angol kapcsolatok erősödése az 1620-as évektől megélt kultúrtörténeti jelenség. A magyar teológusok, ezen belül is főleg a Hollandiában tanuló diákok érdeklődéssel fordultak az angol politikai változások és a puritán vallás anglikán formája felé. Két módon nyilvánult meg mindez: egyrészt magyarok Angliában tett látogatásaiban, másrészt pedig egyes angol művek magyarra fordításában. Előbbit bizonyítják azok a kikötői lajstromok (*Callendar of State Papers*), melyekben lejegyezték a beutazó magyarokat Cromwell protektorátusa óta. Itt találhatjuk például *Komáromi Csipkés György* nevét, aki Londonban még könyveket is vásárolt vagy *Budai Istvánét*, aki Oxfordban tanult egy ideig. Sajnos a többség anyagi okokból nehezen jutott ki Angliába, és csak nagyon kevesen engedhették meg maguknak azt, hogy néhány előadás és prédikáció meghallgatásán túl tanulmányokat is folytassanak valamelyik jó hírű angol egyetemen.⁴

A század közepének kegyeségi és népnevelő irodalma sok angoltól átvett művet is magába foglalt, hiszen az angol nyelvismeret viszonylagos elterjedése a református egyházi értelmiség körében megkönnyítette a nagy angol puritán teológusok (*William Perkins*, *Lewis Bayley* és *William Ames*) tolmácsolását.⁵ Egy latin eredetű műfaj, az ún. *ars morendi* — melynek angol változata a "courtesy book" vagy "conduct book" — is meghonosodik némiképp. Ezen istenes életre és halálra vezérlő könyvek egyike a *Darholcz* Kristóf által magyarított *Novissima Tuba*, melyet *Brathwait*-tól vett át. E mű a következő konklúziót rejti: "Ez világon úgy kell élnünk, hogy mikor a Test az koporsóban az férgektől kezd rágatni, a Lélek vígadhasson az szentekkel az egekben."⁶ E puritán neosztoikus életeszmeny hirdetői az említett teológiai munkák. Jellemző volt, hogy a népszerű angol könyveket fordítók általában csupán egy-egy jelentősebb művet készítettek el életük során. Ilyen volt például *Perkins: Praxis pietatis*-ának *Iratosi T. János* általi lefordítása, de említhetnénk még az 1636-ban alapított utrechti egyetemen tanult *Felsőbányai S. Mihály* és *Bökényi Filep János* egy-egy művét is.⁷ Mellettük azonban volt egy szerző, aki nem fordítással, hanem önálló művével emelkedett ki ebből a körből.

II. Diószegi Bónis Máttyás és műve

A kevés rá vonatkozó adat közül csak a legfontosabbakat említem: Diószegi református lelkész volt, aki – mint sok kortársa – maga is külföldi tanulmányokat folytatott 1647–50 között. Elsőként a franekeri teológiai karra íratkozott be, ezután Leidenbe ment, ahol 1649-ben megírta a már említett művét, majd Groningenben járt, ahol respondens is volt egy magyar puritán törekvéseket érintő vitában. Hazatérve Szentjóban telepedett le, azután Biharon, Hajdúszoboszlón és Püspökladányban lelkészkedett.

Művének pontos címe: *Az részegesnek gyűlölséges, utálatos és rettenetes állapota* (Leyden, 1649.) "Mely íratott, es kibotsattat amaz Istenes es jozan életet szerető JUNIUS FLORILEGUS, Anglus által. Es magyar nyelvre fordíttatott Dioszegi Bonis Matyas által. Nyomtatott Leydenben, Leffer Peter által."⁸ Ez utóbbi bejegyzés alátámasztaná azt a feltételezést, hogy a magyar szerző mindenképp ismerte az angol hitvitázót, de kérdés továbbra is, hogy valóban fordításról van-e szó, és vajon – az azonos tárgyú mű hiányában – kapcsolatba hozható-e Younge másik írásával ez az értekezés...

Diószegi műve nem összpontosított egyetlen gondolatláncra; harminchárom fejezetének egyes témái csak nagyjából csoportosíthatók egységbe: az ajánlólevél után definiálni próbálja a részegséget (1. r.), majd kedvenc gondolatpárhuzamát indítja: az állatoknál is alávalóbb viselkedésükről beszél (2–4.r.). A szellemi lepusztulás, a titkok kifecsegesésének témája fontos szerepet kap Younge írásában, ez Diószeginél is lényeges láncszeme az érvelésnek (5.r.). A következő az "éktelen esküvések" és átkozódások bűne, amely Younge művének is alappillére (6.r.). Érdekesen ír Diószegi a részegség altípusairól, mint következmény-bűnökről (7.r.). A következő hét fejezetben (8–14.r.) részletesen elemzi a részeges viselkedését, becstelen állapotát, melyben az ördög könnyen megkaparintja magának és az örök kárhozatba taszítja. Általában ezek a részek a legélénkebbek, legszínesebbek, itt érvényesül az író stílusművészete, amelyről Bán Imre adott méltatást. Szembetűnő, hogy a becstelen állapotot (14.r.) Younge is hangsúlyozza, ahogy a tobzódás, illetve káromlás olyan lelkiállapotba taszítja az embert, ahonnan már bármilyen bűn csak egy lépés és ennek veszélyét felmérhetetlennek tartják. A mellék-bűnökről (16.r.) nem győz eleget szólni Younge sem. Itt általában a kocsmai tobzódást, lopást, hazudozást, paráználkodást és a lazább erkölcsökkel járó egyéb "fertelmes bűneket" említik. Younge hangsúlyozza, milyen kegyetlen büntetés vár ezen vétkekre. (Younge im. 7.l.) A fenyegetés mértéke Diószeginél változó: néha a pokol kénköveit láttatja az angolhoz hasonlóan, néha csak általánosságban említi az Úr büntetését.

Eltérően elődeitől Diószegi már fertőző társadalmi kórként kezeli a bormámort utalva arra, hogy míg azelőtt alig ismerték e bűnfajtát, ma már a részegesek száma nőttön-nő (Diószegi im. 17–18.r.). A kegyesség gyűlölése a következő társbűn, ami Younge-nál is központi gondolat. A bűnből csak az isteni kegyelem alapján lehetséges a visszaút. Ez utóbbinak lehetősége Diószeginél a bűnben való "megmártózás" mértékétől függ. Az angol szerző egyértelmű hévvel zár el minden utat a mennytől, művének alapja az, hogy aki egyszer vétkezett, az már könnyen elvész a pokolban. Ő ugyan némi engedményt tesz, amikor a káromló mentegetőzésére (miszerint ő nem a Megváltót szidja, csak a többi teremtményt) a válasz az, hogy e kérdés oka a Szentírás ismeretének hiánya. Egyébként -- írja Younge -- lehet bizonyos esetekben káromolni, ha például a bírák előtt kell felelni vagy ha sürgős ügy kívánja... Diószeginél a következő két fejezet (20–21.) a test külső és belső kórságainak felsorolása és gyakran visszataszító leírása. Ez a téma természetesen hiányzik Younge írásából. Itt Diószeginél hangsúlyozódik a középkori memento mori kultusza: a belső szervek betegségei és a test külső eltorzulásai (a látászavar, a vízkórság, a köszvény, a tántorgás stb.) mintegy ráébresztteni igyekeznek a vétkest, mi lesz a sorsa földi porhüvelyének. Még a halál után sem vár jobb rá, hiszen a kárhozat tüzére kerül. Úgy véli, Bacchus kísérője Vénusz, ennek jegyében szól a következő fejezetben a paráznaságról, hiszen az italban feloldódik az ész és a szemérem. Az angol szerzőnél ez a társbűn csak említésként szerepel az ivás, átkozódás, csalás és tobzódás mellett. Diószegi szinte tragikussá növeli a témát: a részeges családjának a vérét issza és önmagát elemészti éhezéssel; a részegség megrontja az elmét és a memóriát. A következő részben összefoglalja és definiálja a részegséget (31.r.), majd egy hosszabb teológiai eszmefuttatás során szól a vétkesek büntetéséről, sok-sok bibliai példát idézve. Főleg ezen a ponton tapasztalható hasonlóság a Younge-művel.

Bár kevés a remény a megtérésre, az író megpróbál kiutat mutatni, de tudja, annyit ér szava, mint "az megholt ember fülébe való éneklés" (32.r.). Amit tehát: kéri az Urat irgalomra és inti a tanítókat, hogy az ifjakat ne erre neveljék és kerüljék a tobzódó társaságot (33.r.). Ennek reményében írja, hogy a nemzetség megújulásában, a polgári gondolkodók erejében bízva ajánlja könyvét az istenes olvasónak.

III. Richard Younge és műve

Teljes neve *Richard Younge of Roxwell*, felvett frói neve pedig Junius Florilegus (Anglus) volt. A kálvinista traktátusíró a legjobb angol puritán egyházi szónokokat hallgatta Moorgateben. Munkáiban arról a nézetéről vált híressé, miszerint a földi világ az istenfélők pokla, míg a túlvilág lesz a mennyország számukra. Szorosabban véve az olyan bűnökről beszél, mint a részegség, a szitkozódás és kapzsiság. Könyveit angol és amerikai terjesztőkre bízta, később (1671 után) pedig pár-pennys könyveket is kiadott - e művek színvonalának csökkentésével.³ A British Museumban őrzött harminc traktátusa és más műve közt szerepel a Diószegiével azonos tárgyú írása, az 1655-ben (tehát hat évvel Diószegi műve után!) kiadott: *The Blemish of Government...*. Itt található az az írása is, melyet módomban volt részletesen is megvizsgálni. Ennek eredeti címe: *"A Hopeful Way to Cure that Horrid Sinne of Swearing - or an helpe to save Swearers, if Willing to be saved: being an Offer or Message from Him, whom they so Daringly and Andariously provoke* (London Jan.7.1644.)"⁹.

Formailag két szereplő dialógusára tagolta Younge az egyébként összefüggő teológiai eszmefuttatást. A káromkodó személlyel szemben az úgynevezett hírnök, vagyis a tudós áll, aki minden erejét latba vetve igyekszik meggyőzni a bűnöst vétke mértékéről, a bűnbocsánat elnyerésének lehetőségéről, a fenyegető kárhözatról, és inti őt a helyes útra való megtérésre. A két szerep végletesen leegyszerűsítetten a célt szolgálja. Ennek alapján a káromló rövid kérdéseket intéz a hírnökhöz, aki viszont a barokkos eloquentia minden fogásával ékes hosszú körmondatos példabeszédekben válaszol. A káromkodó szerepe így pusztán formai, mintha csak a hírnök beszédének téma megjelölő címei lennének. Példaként idézek egy részletet:

Swearer: "Did I sweare or course?

Messenger: Very often (...).

Swearer: Alasse though I did sweare yet I though no harme?

Messenger: (...) Besides, how frequently doest thow polute and prophaine Gods name and thy Saviours?

Swearer: Surely, if I did sweare, it was but faith and troth, by our Lady, the masse, the roode, the light, this bread, by the crosse of the silver, or the like, which is no great matte I hope, so long as I sweare not by God nor by my Saviour.

Messenger: Thats your grosse ignorance of the Scriptures (...)." (Younge im. 2.1.)

Ilyenkor azután a hírnök válaszába logikusan felépített költői kérdéseket iktat, mint például: "Does your Horse, the dice, the raine, or any other creature displease you?"

Gyakran használja a párhuzamokat, hasonlatokat, melyekhez hasonlólt Diószeginél még többet találunk, például: "(...) roaring and drinking is the horse way to hell, whoring and cheating the foot way, but swearing and cursing followe Corah, Dathan and Abiram". További példa még a gondolatpárhuzamra: "(...) Cursing shall be their sins, and their chiefe case. Blasphemies their Prayers, Lacrimae their notes, Lamentation all their harmony (...), their morning, songs their mourning songs for ever". (6.1.) Bár Younge-nál is előfordul, de ritkább az állathasonlat, mint Diószeginél. Ez közkedvelt elbeszélőtechnikai fogás volt és magyar vonatkozásban elég utalni *Heltai* fabuláira, ahol szintén megvan az állatszereplőkkel történő ábrázolási lehetőség. Az angol mű egyik jellemző mondata állhat példaként: "Being like so many mad dogs, that fly in their masters face who keepes them." (9.1.) Younge gyakran használ az élőbeszédből átvett fordulatokat, kiszólásokat (pl. "Alasse, ignorant Wordlings"), írásmódjára vonatkozó megjegyzéseket (pl. "But to make it yet more clear..." (8.1.), és szónoki fordulatokat (pl. "Oh what a blasphemous imagination is this against Jesus Christo thinke that he came in to the world to be a patron of sinne (...)" (10.1).

A káromló szerepe már sokkal kevesebb dramaturgiai eszközből áll. Az említett egyszerű kérdéseken túl talán csak egyszer tűnik energikusabbnak, színvonalasabbnak és eredetibbnek kérdése, és itt meg is bomlik kissé az addig megszokott szereparány, amikor a káromló megkérdi: de honnan tudja a hírnök oly biztosan, hogy ő nem féli Istent, hiszen Ura nevét nem becsmérli stb. (15.1.) Végül természetesen a hírnök győzedelmeskedik a dialógusban és minden erejét és tudását összeszedve az ige erejével "döfi le" ellenfelét, aki meggyőzve és megtérítve adja meg magát. A hírnök azután utolsó dörgedelmeivel inti a bűnöst a megtérésre. Az utolsó sorokban és az utóiratban egy könyvet (*A bűn feltárásának útja* címmel) ajánl a szerző, majd pedig gyakorlatiasan gondoskodik könyve terjesztéséről, egészen pontosan megjelölve, hogy hol lehet hozzájutni. Kéri a szíves olvasót, hogy ha tetszett, terjessze könyvét. Zárásként pedig pár soros hibaigazító jegyzéket csatol. Younge egy helyen hivatkozik egy könyvre (*An Abstract of Some case Characters*, 11.1.), bár szerzőjét nem közli, és további irodalmat is ajánl a tárgyalta bűn utáni érdeklődőknek: *Downames: Treatise of Swearing* című könyvét, *Dod* a harmadik parancsolatról írt művét és egy későbbi tanulmányt, melynek címe: *Sinne stigmatized* - avagy a Megbélyegzett bűn.

Szorosabban vett forrásaként csupán a Bibliára utal. A bibliai részleteket mindig pontosan jelölte, mindkét testamentumot bőven felhasználta Diószegihez hasonlóan.

Younge istenképére jellemző, hogy túl megbocsátónak tartja az Urat a káromlókkal szemben, és úgy látja, hogy ezzel az engedékenységgel visszaélnek a bűnösök, alkudoznak az égi hatalommal. Bizonyos kötelességek vannak Istennel szemben,

melyek teljesítésével elnyerhető az Úr által ígért kegy, melyre köti szava (8.1.). Ez az írói magatartás nagyon is tudatosnak, határozottnak tűnik, sőt a szerző gyakran belefeledkezve a hírnök szerepébe elragadtatja magát, és indulatosan tör ki a vétkes ellen.

IV. *A magyar és angol mű összevetése*

Ami az *elbeszélőt* illeti, *Diószegi* igyekszik objektív képet rajzolni, bár a részegekről szólva jellemformálása nem mentes az érzelmektől és indulatoktól. Ha viszont e vonatkozásban vetjük össze az angol fordítással *Younge* hírnökének heves kirohanásai (Pl. "Oh what a blasphemous imagination is this against Jesus Christo") (10.1.), fenyegetései, szónoki fordulatai sokkal szigorúbbak, végig a felsőbbrendű lény pozíciójából intézi szavait a káromlóhoz. Kettőjük viszonyát jól mutatják a következő sorok is: "The disease appears not many times to the Patient himselfe, yet when he talkes idly the Phisitian knowes he is even sick to death" (15.1.). *Diószegi* viszont könnyed humorral fűszerezi mindezt, így elkülönülni látszik a komor középkori inkvizíciós bíróság-hangulattól a modernebb olvasó számára is élvezhető írásával. Ő maga is inkább alázatos, beszédével ajánlja a megtérést, nem követeli ki. Egyébként nyelvezetére nem a Pázmányhoz hasonló intellektuális stílus a jellemző, sokkal inkább az említett közvetlenség és közérthetőség, amely sok vonatkozásban közelít a köznyelvhez. Kiemelkedőek például a már korábban említett állatpárhuzamok. Az emberi és állati viselkedés bizonyos jellegzetességeit összeveti és gúnyos, nevetséges analógiákkal szígyeníti meg a részegeseket. *Younge* a kígyó mellett veszett kutyához hasonlítja az iszákost, *Diószegi* külön fejezetet szentel ennek, mondván: "hogya nem ember, sőt az okatlan állatnál is alábbvaló" a részeges (*Diószegi* im. 2.r.). Találékony-sága határtalan, mint másutt is, ahol hízlaló borzsákhöz-, fertőző beteghez-, "közepén meggyulladott házhoz" hasonlítja...

Vizsgálódásunkban továbbhaladva a mű *kompozíciójára* is érdemes kitérnünk.

Diószegi a kor szokásnak megfelelően ajánlólevéllel és záróintéssel keretezi a harminchárom ún. levelet. Az egyes részek terjedelme változó, általában azok a hosszabb fejezetek, ahol az említett írói eszköztárát fitogtatja sok példával és idézettel. Írásából hiányzik a nagyobb témaegységek kialakításának igénye, viszont a gondolatiság és olvasmányosság arányára ügyel végig. E ponton összevetve Richard *Younge* írásával elmondható, hogy az angol szerzőt nem jellemezte formai igényesség és következetesség, inkább szabadjárá engedte tollát... Például művét egy "in medias res" kezdéssel indítja. ("Sir, methinkes you sware and curse, as if he that made the eare could not heare."). (*Younge* im. 1.1.). A szinte egybefolyó textust a hírnök beszédfolyama vezeti évről-évre, szinte alig tudja magát visszafogni. A káromló

szavai, mentegetőzései, kérdései csak feldobják a labdát, amelyet az egyházfi hosszú, beszédfordulatokkal és szónokias körmondatokkal ékes játék után üt vissza. Ez az aránytalanság a mondanivaló szempontjából végül is elfogadható. Ami a szövegtagolást illeti még, érdekes, hogy a szónoklatok csúcspontjaként leírt gyógyulási útmutató nyolc plusz egy lépésben foglalja össze a káromkodás bűnéből való kikúrálás lehetséges módját (12–14.l.). Ezek közt elsőként az őszinte megbánást hozza, majd ennek megszilárdításáról, Isten tiszteletéről tanít. A harmadik lépésben mondja, hogy a Sátán kísértésének ellent kell állni, majd felszólít, kerüljük az ördög társaságát, féljünk tőle, mert az fertőző. Erre egyébként Diószegi is utalt már. Az ötödik és hatodik tanács az, hogy hallgassuk Isten ígét és komolyan meditáljunk arról, hogy az Úr milyen szeretettel fordul hozzánk. Ne feledjük, hogy ő a mi mindeható bíránk, aki mindenütt jelen van - mondja a hetedik lépés. Végül -- de legfőképpen -- ne mulasszunk el imádkozni a Szentlélek segítségéért, mert enélkül erőnk kevés. A plusztanács az, hogy teljes bizonyossággal kell hinni a Megváltóban.

Visszatérve *Bónis* Mátyás könyvére, formai szempontból sokkal kerekesebb, zártabb egésznek látszik, mint *Younge* írása. Márpedig ha irodalmi hatást feltételeznénk angol részről, az valószínűleg befolyásolta volna Diószegit traktátusának felépítésében is. Tematikájában sikerebben kutathatunk, bár vannak olyan egyezések, melyek a műfaj korabeli legtöbb alkotásaiban megjelentek. Ilyenek például a képi és nyelvi megformálás már felsorolt stílusesszékzei, nagyobb jelentésegységek tekintetében pedig a szereplők és viszonyuk. (A káromló-hírnök viszony hasonló viselkedést feltételezett, mint a prédikátor és a személyesen meg nem jelenített részeges, avagy olvasója.) Általános társadalomképükben és felfogásukban is vannak ilyen rokonvonások, például a nemzetféltést érző teológus által festett korkép.

Nyelvezetüket tekintve magától értetődő, hogy két ilyen földrajzi és társadalmi távolságra lévő ország gondolkodói nem szólhattak azonos módon, mégis a szónoklás, a meggyőzés legtöbb eleme hasonló. Diószegi írásának nyelve olyan gazdag, árnyalt, fordulatossá magyarságú, hogy bár több évszázad eltelt műve megírása óta, még ma is élvezhető és szórakoztató olvasmány. *Bán* Imre szerint Diószegi a németalföldi festők kocsmái ábrázolásához hasonló életképekben fogalmazott. Stílusa realisztikus, sőt a naturálistól sem távoli, elbeszélőmódja pedig barokkos bő áradású próza.¹⁰

Az angol mű szókinccsével hasonló a helyzet. Természetesen a korabeli nyelv jelentősen eltér főleg alaktanában a mai angoltól, ennek ellenére a szöveg ma is könnyen olvasható. Nyilvánvalóan a XVII. századi nyelvháznál, a teológiai szavak és a szónoklás követelményei határozták meg a szöveget. Itt szójátékokkal is találkozhatunk (például: ear-hear (*Younge* im. 1.l.), morning-mourning (6.l.), sőt humoros meg-

jegyzésekkel is, melyek a mű nyelvi eredetiségét növelték. (Pl. "the language of hell is so familiar, that blasphemy is become their mothertongue") (5.l.).

Mondattanilag Youngé művében a bonyolult szerkezetek aránya nagyobb, sok közbeékelt mellékmondat és idézet szerepel soraiban. Többnyire még a kérdő mondatai is szokatlanul hosszúak. Ez a szerkesztésmód természetesen már távolabb áll a köznyelvtől, a szónokiasság eluralkodik a szövegen, annak minden eszközével. Az emelkedett elokúció és a köznyelv hangulatteremtő elemei így keverednek Youngé szövegében. Képisége hasonló Diószegiéhez, bár Youngé a prázamokat főleg ok-okozati viszony jelölésére használja, például "What by corruption hath beene done, by repentance is undone" (7.l.). Többek között ezekkel a törvényszerű megfogalmazásokkal éri el Youngé azt a hatást, hogy úgy érezzük: a bűnös ingatagságával szemben a hírnök hite és tudása képességével felvértezve megingathatatlan alapokon áll.

Youngé stílusának, barokk szóáradatának realiztikus vonásai is vannak, például amikor azt mondja: "I know also, that the Church hath never in any age, or place of the world, beene without many false prophets" (11.l.). E vallási önkritika azonban nem uralkodik el a művön, mivel ez csorbítaná tekintélyét.

A keresztény moralitás kérdése a két műben

A korabeliek életét meghatározó társadalmi normarendszer, szűkebben az egyház feladata volt a bűnök számonkérése. A prédikátorok vállalták ezen normák közvetítését. Traktátusaikban igyekeztek általános érvényű útmutatást adni. Ilyen útmutatás Máté evangéliumának az a része is, amelyre mind Youngé, mind pedig Diószegi hivatkozik.:

"Enter the narrow gate. The gate is wide that leads to perdition, there is plenty of room on the road, and may go that way, but the gate that leads to life is small and the road is narrow, and those who find it are few." (Matt. 13--14.).

Diószegi Bónis Mátyás azon kevesek egyike volt, aki meglátni és láttatni igyekezett a szűk utat. Az útról való letérés, a bűn megítélése eltért a különböző keresztény vallásfelfogásokban: A *Pázmány*nál megtestesülő katolikus nézet szerint az ember szándéka határozza meg a bűnt,¹¹ míg a protestánsok az eredmény, a bűn következményének mértékével mérik a vétkest. Szerintük a bűn az általa felidézett veszedelemmel mérhető.¹² A két nézet megtalálható Youngé írásában is, például:

"We shall be judged by our words" - vagyis: szavaink által mérettetünk (14.l.). Ugyanitt írja azt is, hogy a bűnbánat is hiábavaló, ha egyetlen további vétket elkövetünk. Ő maga is igen szigorú elveket vallott, de az Urat végtelen kegyelműnek tartotta, utalva a

megtért fiú példájára. Úgy vélte, hogy mivel Isten igazságának hatását, mint büntetést láthatják a vétkesek, még jobban káromolják a Megváltót, elfeledve jóságát és kegyességét, mi több még azt merik kérdezni, jár-e nekik bűnbocsánat! Ebbeli fölháborodásában a hírnök-író fenyegetéseit szórja a bűnösre, hogy ne feledje: haláluk után jön el az igazi bűnhődés órája...

A középkori világkép és prédikációs módszer egyik fő eszköze a félelemkeltés volt. Ez látszik megtestesülni az angol mű eszmeiségében. Ezzel szemben a puritán hitoktatók – így a magyar prédikátorok – célja más volt: annak hangsúlyozása, hogy a földi létet is elfogadhatóbbá kell tenni, együttjárt az általános műveltség emelésének igényével, az életben való boldogulással vagy ahogy ők mondták: a kegyesség gyakorlásával.

V. Összegzés

Az a feltételezés, hogy Diószegi Mátyás traktátusának forrása Junius Florilegus (vagyis Younge) műveinek egyike lenne, nézetem szerint bizonyos módosításra szorul. Az azonos témájú (részegségellenes) angol mű hiányában a káromkodásellenes írást nem tekinthetjük közvetlen előzménynek. Azt a lehetőséget természetesen nem zárhatjuk ki, hogy Diószegi ismerte az angol író műveit. De erről akkor bizonyosodhatnánk meg, ha a leydeni körülményekről és Younge-ról sokkal többet megtudnánk. A korabeli angol könyvek fogadtatásáról a kontinensen és a XVII. századi magyar-angol kapcsolatokról többen írtak, de Diószegit nem említették ilyen vonatkozásban. Talán a későbbiekben mód nyílik arra, hogy Younge részegségellenes művéről közelebbit megtudjunk, és arra is, hogy a British Museum vagy a holland egyetemek segítségével továbbiakra derüljön fény Diószegi Bónis Mátyással kapcsolatban.

1. BÁN Imre, *Eszmék és stílusok*, Bp., 1976. 197.
2. RMK I, 820; modern kiadását TARNÓC Márton rendezte sajtó alá: *Magyar gondolkodók, 17. század*, Bp. 1979., 957–1038 (Magyar Remekírók)
3. *Dictionary of National Biography*, vol. XXI, 1317–1318.
4. MAKKAI László, *The Hungarian Puritans and the English Revolution*, in *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, V, 1958. 14–44; TRÓCSÁNYI

- Berta, *Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században*, Debrecen, 1944; HERPEI János, *A puritánus küzdelmek második hullámának résztvevői*, in *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 2, Bp-Szeged, 1966. 133–404; KATHONA Géza, *Pótlások az 1711-ig Angliában tanult magyar diákok névsorához*, ItK, 1976, 92–97; GÖMÖRI György, *Angol-magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században*, Bp. 1989. (főként a *Magyar látogatók a Cromwell kori Angliában*. c. fejezet), 74–83.
5. Legújabb feldolgozás e kérdésről KOLTAY Klára, *Angol puritán könyvek Magyarországon a XVII. században* (kéziratot bölcsészdoktori értekezés), Debrecen, 1990. (Legfontosabb eredményei a *Studia Litteraria* 1991. TOMUS XXVIII. 99–115, Perkins és Ames recepciója Magyarországon 1660-ig címmel.)
 6. DARHOLCZ Kristóf, *Novissima Tuba*, azaz ítéletre serkentő utolsó trombitaszó, Kassa, 1639.
 7. IRATOSI T. János, *Az ember életének boldogul való igazgatásának módjáról*, Lőcse, 1637; FELSŐBÁNYAI S. Mihály, *A léleknek utiköltsége*, Utrecht, 1651; BÖKÉNYI FILEP János, *Mennyei lámpás*, Utrecht, 1652.
 8. RMK I, 349–350.
 9. A British Museum példányának xeroxmásolata a KLTE könyvtárában található.
 10. Bán, i.m. 197.
 11. PÁZMÁNY, A részegségnek veszedelmes undokságául, in *Összes művei* VII. kötet, 162. sajtó alá rendezte Kanyuvszky György, Bp. 1903.
 12. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép (Pázmány Péter prédikációi)*, Bp. 1979., 113.